

XIZMAT KO'RSATISH SOHANI RIVOJLANTIRISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI TAXLILI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

"Bank ishi" kafedrasida assistenti

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Buxgalteriya hisobi va menejment fakulteti talabasi

Ibragimov Asadbek To'lqin o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining xizmatlar sohasida innovatsion rivojlanish jarayonlari va ularning mamlakat iqtisodiyotiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Xizmatlar sohasi iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning innovatsion rivoji raqobatbardoshlik darajasini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda asosiy omil hisoblanadi.

Maqolada innovatsion texnologiyalarning xizmat ko'rsatish tarmoqlarida qo'llanilishi, davlat tomonidan bu sohani qo'llab-quvvatlash choralari, xalqaro tajribalar bilan milliy amaliyotning o'zaro uyg'unligi hamda xizmatlar bozorida texnologik modernizatsiyaning iqtisodiy samaradorligi yoritilgan. Shu bilan birga, xizmatlar sohasidagi dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari ham batafsil ko'rib chiqilgan.

Ishda zamonaviy iqtisodiy adabiyotlar, davlat qarorlari va ilmiy tadqiqotlar asosida xizmatlar sohasini innovatsion rivojlantirish bo'yicha xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu maqola xizmatlar sohasida tadqiqot olib borayotgan olimlar, amaliyotchilar va soha mutaxassislari uchun muhim ilmiy-amaliy manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: xizmatlar sohasi, innovatsion rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik, texnologik modernizatsiya, raqobatbardoshlik, davlat qo'llab-quvvatlashi, xalqaro tajriba, xizmatlar bozori.

Kirish.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lgan xizmatlar sohasini rivojlantirish mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va xalq farovonligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Bugungi kunda xizmatlar sohasi nafaqat ichki bozorni rivojlantirish, balki xalqaro iqtisodiy integratsiyada raqobatbardosh ustunliklarga erishishning ham asosiy manbalaridan biriga aylangan. Mazkur sohaning innovatsion salohiyati va texnologiyalarni keng

joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish masalasi, ayniqsa, global raqobat muhitida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatda xizmatlar sohasining rivojlanishi uchun yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar, jumladan, biznes muhitining liberallashtirilishi, raqamli texnologiyalar joriy qilinishi va davlat tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash choralari iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, xizmatlar sohasi nafaqat iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, balki yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi turmush darajasini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada xizmatlar sohasining milliy iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinib, uning rivojlanish istiqbollari va xalqaro tajriba asosida innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari, O'zbekistonning xizmatlar sohasida raqamlashtirish jarayonlarini jadal rivojlantirish orqali erishishi mumkin bo'lgan iqtisodiy yutuqlarga alohida e'tibor qaratiladi.

Asosiy qism.

O'zbekistonda xizmatlar sohasiga mujassamlashgan ulkan salohiyatni ruyobga chiqarish, uni milliy iqtisodiyotni yuksaltirishdagi rolini keskin oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratishdagi mavqeyini mustahkamlash ushbu tarmoqni taraqqiyotning an'anaviy modelidan uning innovatsion modeliga o'tishini taqozo etadi. Bu borada mamlakatimizda jiddiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan,

2021 — 2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirishning maqsadli parametrlari

T/r	Xizmatlar nomi	2020 yil		Prognoz (o'sish sur'ati, foiz)			
		hajmi, mlrd. so'm	o'sish sur'ati, foiz	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023 yilda 2020 yilga nisbatan, baravar
	Jami xizmatlar	218 853,5	102,3	120,7	128,6	134,7	2,1
	shu jumladan asosiy turlari bo'yicha:						
I	Aloqa va axborotlashtirish xizmatlari, shu jumladan:	12 885,9	115,3	123,1	133,6	138,6	2,3
1.1.	Kompyuter dasturlashtirish, maslahat berish xizmatlari va boshqa yordamchi xizmatlar	891,7	119,1	125,8	136,3	141,4	2,4
1.2.	Axborot sohasidagi xizmatlar	632,2	157,8	125,7	135,4	140,5	2,4
II	Moliyaviy xizmatlar, shu jumladan:	45 817,2	125,6	122,5	135,2	140,7	2,3

2.1.	Sugʻurtalash, qayta sugʻurtalash va nafaqa taʼminoti boʻyicha xizmatlar, majburiy ijtimoiy sugʻurtalash boʻyicha xizmatlardan tashqari	2 333,5	104,7	116,4	129,9	135,4	2,0
III	Transport xizmatlari, shu jumladan:	53 772,5	91,6	120,4	125,9	130,8	2,0
3.1.	Avtotransport xizmati	29 196,6	103,5	121,0	126,5	131,4	2,0
3.2.	Quvur yoʻli transporti xizmatlari	9 167,3	89,0	120,3	125,2	130,9	2,0
3.3.	Temir yoʻl transporti xizmatlari	7 420,9	111,6	120,5	125,7	130,7	2,0
3.4.	Havo transporti xizmatlari	3 139,2	41,9	120,2	121,8	126,8	1,9
3.5.	Pochta va kurerlik xizmatlari	355,4	77,2	121,0	126,2	130,5	2,0
IV	Yashash va ovqatlanish xizmatlari	5 878,5	86,5	128,9	136,3	139,8	2,5
V	Savdo xizmatlari	56 553,9	101,7	119,7	125,8	132,9	2,0
VI	Koʻchmas mulk bilan bogʻliq xizmatlar	6 089,7	91,1	119,5	125,4	133,4	2,0
VII	Taʼlim sohasidagi xizmatlar	9 073,0	107,4	119,2	128,7	134,9	2,1
VIII	Sogʻliqni saqlash sohasidagi xizmatlar	3 209,4	89,9	128,8	136,0	142,0	2,5
IX	Ijara xizmatlari	4 172,1	98,9	117,9	125,3	131,5	1,9
X	Kompyuterlar va maishiy tovarlarni taʼmirlash boʻyicha xizmatlar	3 407,4	96,1	116,2	124,5	133,0	1,9
XI	Shaxsiy xizmatlar	4 983,3	92,1	116,6	124,5	132,5	1,9
XII	Meʼmorchilik, muhandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar	4 925,7	93,7	117,7	123,8	129,8	1,9
XIII	Boshqa xizmatlar: shu jumladan:	8 084,7	98,3	116,9	123,2	130,2	1,9

2021 — 2023 yillarda Oʻzbekiston Respublikasida xizmatlar sohasini rivojlantirishning innovasion loyihasiga asoslangan maqsadli parametrlari amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan Oʻzbekistonda xizmat koʻrsatish sohasi sohani innovasion asosda rivojlantirishning ahamiyati va zarurligini mantiqiy dalillar asosida asoslab berish zarur.

Birinchidan, kishilik jamiyati taraqqiyotining hozirgi bosqichida innovasiyalar fan va texnikaning zamonaviy yutuqlarini yangi texnologiyalar, yangi mahsulotlar, kommunikasiyalarning yangi vositalari, xizmatlarning yangi turlari, boshqarishning

va aholi iste'molini qondirishning yangi usullarini qo'llash asosida O'zbekiston milliy iqtisodiyotini tez va barqaror yuksaltirishga imkoniyat tug'diradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2018 yilning 21 sentyabrida "Mamlakatni innovasion rivojlantirishning strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonida bu xususda shunday bayon etilgan: "Ilm-fan va texnika yutuqlarini keng qo'llagan holda, iqtisodiyot tarmoqlariga, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy innovasion texnologiyalarni tezkor joriy etish O'zbekiston Respublikasini jadal rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi". Shu yuzasidan davlat rahbari 2022-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirishning strategiyasi hamda strategiyasini amalga oshirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" shuningdek, O'zbekiston Respublikasini 2030 yilgacha ko'rsatilgan rivojlantirishning maqsadli ko'rsatkichlarini tasdiqladi. Innovasion taraqqiyotning natijaviyligi uning inson faoliyatini barcha turlarini va milliy iqtisodiyotning barcha soha va tarmoqlarini qamrab olish darajasi bilan belgilanadi. Bu borada xizmat ko'rstish sohasi va uning infrastrukturasi ham milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida, istisno emas. Xizmat ko'rsatish sohada ro'y berayotgan intensiv o'zgarishlar, bir tomondan, xizmatlarga talabning uzluksiz o'sib borayotganligi, ikkinchi tomondan, uni innovasion rivojlantirishni o'tkir zaruratga aylantiradi, qolaversa, ushbu tarmoqning integrasion jarayonlarda faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Xizmat ko'rsatish soha mexanizmlarida innovasiyalarning paydo bo'lishi va amal qilishi ushbu tarmoqda tizimli, bir-biriga uzviy bog'liq va katta ijobiy samara beradigan o'zgarishlarni amalga oshirish uchun zamin yaratadi.

Ikkinchidan, globallashuv jarayonlari jadallashuvining bevosita xizmat ko'rsatish bozorida raqobat muhitining tobora keskinlashib borayotganligi va innovasion taraqqiyot xizmatlarning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirishning asosiy omiliga aylanganligi. Xizmatlar sohasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – uning yuqori daromadligidir. O'ylaymizki, aynan uning yuqori daromadliligi va yuqori ijtimoiy samara berish qobiliyati barcha mamlakatlarni uni jadal rivojlantirishga, sohada mujassamlashgan ijobiy jihatlaridan foydalanishga qiziqishini kuchaytirmoqda. Natijada yangi xizmat ko'rsatish ob'ektlar ishga tushirilmoqda, yangi yangi xizmat turlari yaratilmoqda, yangi korxonalar va tashkilotlar tashkil etilmoqda, malakali kadrlar jalb etilmoqda, raqobat kurashida o'z mavqegini mustahkamlashning boshqa innovasion vositalari yaratilmoqda. Innovasiyalar, ularning paydo bo'lishi, joriy qilinishi, amal qilishi xizmatlar bozorida marketologlar va menejerlar mavqegini mustahkamlashning va raqobatbardoshligini oshirishning birinchi darajali vositasi hisoblanadi.

Uchinchidan, O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohani taraqqiyotning innovasion yo'lga o'tkazish zarurati mamlakatning ushbu tarmog'ida rivojlanish

sur'atlarining sustligi, turistik salohiyatdan foydalanish ko'rsatkichlarining pastligi, jahon xizmatlar bozoridagi mavqeining zaifligi, xalqaro taqqoslama va tenglashtirishlarda bardosh bera olmayotganligi bilan izohlanadi. Yurtimizda xizmat ko'rsatish sohada bunday holatning yuzaga kelishining sabablari quyidagilarda deb hisoblaymiz: soliq va byudjet siyosatining beqarorligi, xizmat ko'rsatish sohasini tartibga solishdagi xuquqiy-me'yoriy bazaning nomukammalligi, xizmatlar sifatining talabga javob bermayotganligi, narx siyosatining samarasizligi, infratuzilmaning yaxshi rivojlanmaganligi, investision resurslarning tanqisligi, malakali kadrlar bilan ta'minlanmaganligi va boshqalar.

To'rtinchidan, innovasiyalar va ularni keng qo'llash turistik korxonalar va tashkilotlar uchun yuqori ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Alohida olingan xizmat ko'rsatish korxonasida tashkiliy innovasiyalar (masalan, mehnatni ilmiy tashkil qilish, innovasion menejment) jismoniy mehnatni engillashtirishga, ishchi-xodimlar mehnat sharoitini yaxshilashga, qo'l mehnatining jami mehnat sarflaridagi ulushini kamaytirishga xizmat qiladi. Xizmat ko'rsatish korxonalar yoki tashkilotda texnologik innovasiyalarning joriy etilishi ishchi-xodimlar malakasini oshirish, mehnat unumdorligini o'stirish, ish haqi daromadlarini ko'paytirish, resurslarni tejash asosida korxonalar yalpi daromadlari va foydasini ko'paytirish imkonini beradi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, innovasiyalar jamiyat iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirishda katta ahamiyat kasb etadi. Amalda ular foydani ko'paytirish orqali iqtisodiy samarani oshirishning quroli, vositasi hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish soha faoliyati serqirra va murakkab bo'lib, innovasion jarayonlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratuvchi qulay makon hisoblanadi. Keskin raqobat muhitida faoliyat olib boruvchi xizmat ko'rsatish korxonasi (menejer) nisbatan yuqori sifatli innovasion xizmat yaratish, tannarxni pasaytirish, vaqt birligida xizmat hajmini ko'paytirish, iste'molchilarga qo'shimcha qulayliklar yaratish va boshqa tadbirlar orqaligina bozordagi o'z mavqeini saqlab qolishga va uni mustahkamlashga erishdi. Bu esa, pirovard natijada tarmoqda yuqori daromadlilikni ta'minlaydi.

Shu sababli, xizmat ko'rsatish soha faqat innovasiyalardan o'rinli foydalanish evaziga inson faoliyati barcha turlari o'rtasida eng yuqori daromadli soha sifatida mavqeini saqlab qoladi.

Keyingi yillarda iqtisodiyoti ustun rivojlangan G'arb mamlakatlarida innovasion jarayonlar ilmu-fan va bilimning kuchli ta'siri ostida shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Iqtisodiy taraqqiyotda yangiliklarni yaratish va ularni amaliyotga joriy etishda axborot va kommunikasiya texnologiyalarining roli va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bularning barchasi innovasion jarayonlarning yangicha tarmoqli modelini (Systems integration and networking model) qo'llashni taqozo etadi. Ushbu modelda xizmat ko'rsatish soha innovasion jarayonning barcha bosqichlarida

integrasiyalashgan ishtirokchilarning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.

Nazariy izlanishlarimiz natijasida olgan muhim ilmiy natijalardan yana biri shuki, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohani innovasion rivojlantirish nafaqat salmoqli iqtisodiy, balki yuqori ijtimoiy samara ham beradi. Xizmat ko‘rsatish sohani ni innovasion rivojlantirish jamiyat uchun ham, tarmoq uchun ham, uning tarkibidagi alohida xizmat ko‘rsatish korxonalar, tashkilot va kompaniyalar uchun ham katta ijtimoiy ahamiyatga ega. Bizningcha, jamiyat darajasida xizmat ko‘rsatish sohani innovasion asosda rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyati, birinchi navbatda, aholi bandligini oshirish bilan belgilanadi. Bundan tashqari, iqtisodiyot sohasidagi adabiyotlarda xizmat ko‘rsatish sohani innovasion taraqqiyot yo‘li undagi mavjud qo‘nimsizlikni bartaraf etishning va uni barqaror rivojlantirishdagi alohida ahamiyati e’tirof etilgan.

Xizmat ko‘rsatish sohaga jalb etilgan ulkan iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligiga jiddiy salbiy ko‘rsatayotgan omillardan biri – unga xos qo‘nimsizlik ekanligini hisobga olsak, tarmoqni innovasion taraqqiy ettirishning mamlakat miqyosidagi ijtimoiy, ham iqtisodiy ahamiyati xususidagi xulosalarimiz ilmiy asoslangan bo‘ladi. Bunga qo‘shimcha ravishda, xizmat ko‘rsatish sohani innovasion taraqqiy ettirishning jamiyat miqyosidagi ijtimoiy ahamiyati sifatida uning turistik xo‘jalik sub'ekti yalpi daromadlari va korxonalar ishchi-xodimlari ish haqining ko‘payishi orqali, byudjetga kelib tushadigan daromad soliqklarining ko‘payishi orqali hamda sarf-xarajatlarning tejalishi orqali aholi turmush darajasi va sifatiga ijobiy ta'sirini ko‘rsatmoqchimiz.

Tarmoq miqyosida xizmat ko‘rsatish sohani innovasion rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyatini uning tarmoqlararo raqobat kurashidagi raqobatbardoshligini oshirish orqali ushbu tarmoqqa investisiyalar oqimini kengaytirish hamda malakali kadrlarni jalb etishda namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari hozirgi kunda xizmat ko‘rsatish sohada innovasiyalar samaradorligiga salbiy ta'sir ko‘rsatayotgan bir qator omillar borligini ko‘rsatdi. Kelajakda O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish sohada innovasiyalarning unda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'sirini kuchaytirish, rolini oshirish maqsadida quyidagilarni taklif qilamiz:

- xizmat ko‘rsatish tarmog‘ida va uning tarkibidagi korxonalarda amalda joriy qilingan innovasiyalarning rolini keskin oshirish;
- innovasion loyihalarni ishlab chiqishda va uni amaliyotga joriy qilishda malakali mutaxassislarni jalb etish;
- xizmat ko‘rsatish sohada innovasion faoliyatni boshqarishda ushbu faoliyatning prinsiplari (tizimlilik, xavfsizlilik, dolzarblilik va ilmiylik);

– xizmat ko‘rsatish sohada innovasion jarayonlarni jadallashtirishda investision resurslarning rolini keskin oshirish.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida xizmat ko‘rsatish sohaning tez sur‘atlar bilan rivojlanib borayotgan istiqbolli tarmog‘i sifatida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning samarali vositasiga aylandi. Xizmat ko‘rsatish sohasi milliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga (savdo, transport, umumiy ovqatlanish, aloqa, iste‘mol tovarlari, ishlab chiqarish, qurilish va boshqalar) rag‘batlantiruvchi ta‘sir ko‘rsatib, milliy iqtisodiyotga samara beradi. U aholi bandligi muammolarini hal etish uchun mablag‘larni yo‘naltirish orqali qo‘shimcha ish o‘rinlarini yaratishga, xalqaro munosabatlarni kengaytirishga va investisiyalarni jalb qilish orqali tashqi savdo balansini optimallashtirishga imkon yaratib beradi.

O‘zbekistonda milliy iqtisodiyotning bugungi holati, undagi ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarining pastligi ko‘p jihatdan ijtimoiy ishlab chiqarishda ekstensiv omillar rolining yuqoriligi bilan izohlanadi. Davlatimiz rahbari O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasida mamlakatda aynan ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligining pastligini iqtisodiy resurslardan, jumladan investision resurslardan samarali foydalanilmayotganligiga katta e‘tibor qaratdi. Shu sababli, O‘zbekistonda iqtisodiyotni innovasion rivojlantirish strategiyasini izchillik bilan amalga oshirishga qaratilgan siyosat amalga oshirilmoqda, uning institusional asoslarini yaratishga jiddiy e‘tibor berilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovasion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmonida iqtisodiyot barcha tarmoqlariga aynan zamonaviy innovasion texnologiyalarni tezkor joriy etish orqali 2030 yilga kelib O‘zbekiston Respublikasining Global Innovation Indeks Reytingi bo‘yicha jahonning 50 ta ilg‘or mamlakati safiga kiritish vazifasi quyilgan. Xizmat ko‘rsatish sohasi ham mamlakat milliy iqtisodiyotining ajralmas tarkibiy qismi sifatida makrodarajada amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat yo‘nalishlari va tamoyillariga bo‘ysunishi va unga mos siyosat tutishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi o‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasisi” to‘g‘risidagi farmonida mamlakatimizda xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish bo‘yicha asosiy strategik maqsadli vazifalar belgalab berildi.

Xulosa.

Xizmatlar sohasining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati va uning rivojlanish istiqbollari mazkur maqolada keng yoritildi. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, xizmatlar sohasi iqtisodiy o‘rishni jadallashtirish va aholi farovonligini oshirishning strategik omili sifatida baholandi. Sektorning samarali rivojlanishi uchun raqamli

texnologiyalarni keng joriy qilish, xizmat ko'rsatish turlarini diversifikatsiya qilish hamda xalqaro standartlarga mos xizmatlarni rivojlantirish zarurligi ta'kidlandi.

Bundan tashqari, davlat tomonidan xizmatlar sohasini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan islohotlar ushbu sohani xalqaro miqyosda raqobatbardosh qilishda muhim ahamiyat kasb etayotgani ko'rsatib o'tildi. Innovatsion yondashuvlar va texnologik yangiliklarning xizmatlar sektorida qo'llanilishi mamlakat iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlash hamda yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, xizmatlar sohasining jadal rivojlanishi O'zbekiston iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatning global iqtisodiy maydondagi o'rnini mustahkamlash uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, mazkur sohada islohotlarni davom ettirish va samarali boshqaruvni yo'lga qo'yish iqtisodiyotning barqaror va izchil o'sishini ta'minlashning asosiy shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O'zbekiston, 2014 yil. - 38 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.
3. Abdukarimov B.A., Komilova N.A., Abdukarimov F.B. Aktualnie voprosi razvitiya trgovli v Uzbekistane. Monografiya. – T.: “Iqtisodiyot”, 2010. – 96 b.
4. Pardaev M.Q., Oltaev Sh., Pardaeva O.M., Tagirova N.B. Har bir oilada tadbirkorlik – o'zini-o'zi band qilish imkoniyati. Amaliy tavsiya. Samarqand, SamISI, 2018. – 240 bet.
5. Tuxliev I.S. Turizm asoslari: Uslubiy ko'llanma. Samarqand.: SamaISI, 2008.- 247 b.
6. O'rinbaeva Yu.P. Xizmat ko'rsatish sohasi va aholi turmush darajasi: o'zaro bog'liqligi va rivojlanish istiqbllari. Monografiya. – T.: “Fan” nashriyoti, 2013. – 144 b.
7. Qudratov G'.H., Abdukarimov B.A., Pardaev M.Q. va boshqalar. Savdo iqtisodiyoti muammolari. O'quv qo'llanma. – T.: “Iqtisod-moliya” nashriyoti, 2016. – 508 bet..